

KOMPOZIČNÍ SLOVOTVORNÉ PROCESY V ČEŠTINĚ (ПРОЦЕССЫ СЛОВОСЛОЖЕНИЯ В ЧЕШСКОМ ЯЗЫКЕ)

УДК 811.162.3

© 2016 г. I. Bozděchová

Univerzita Karlova, Praha (Česká Republika)

bozdiaff@ff.cuni.cz

Представлен ономасиологический взгляд на образование и использование сложных слов (композитов) в современной чешской коммуникации, дано их толкование и определение. Рассматриваются новые, промежуточные средства словаобразования и описывается возможная классификация всех типов сложных слов.

Ключевые слова: словосложение, деривация, словообразование, словообразовательный процесс, средство словаобразования, аффикс, ономасиология.

1. Úvod

V češtině se nová slova – v historické perspektivě i v současné slovní zásobě – tvoří dvěma hlavními slovotvornými způsoby: derivací a kompozicí [1]. V souvislosti s některými vývojovými tendencemi, především s tendencí k intelektualizaci a internacionálizaci slovní zásoby, se zvyšuje celkový podíl kompozice (zejména v odborné slovní zásobě) a zároveň se rozrůzňují a specifikují procesy derivační a kompoziční – přibývá přitom prostředků přechodného charakteru. V souvislosti s tím se objevují pokusy znova vymezit, příp. přehodnotit pojetí všech i nových slovotvorných způsobů a prostředků [2; 4–7]. V tomto příspěvku představíme koncepci pojetí kompozičních procesů, jak bude prezentována v chystané *Velké akademické gramatice současné češtiny* (v tisku). Uvedené ilustrační příklady kontextového užití analyzovaných slovotvorných typů pojmenování pocházejí z korpusových textů řady SYN Českého národního korpusu [12].

2. Pojetí a vymezení slovotvorných procesů

Při vymezení a klasifikování kompozit zde vycházíme z hlediska funkčně strukturního (nikoliv genetického), rozhodující je tedy jejich slovotvorná podoba. Sledujeme podíl kompozice při jazykovém ztvárnění pojmenovávaného pojmu, proto bereme v úvahu kompatibilitu lexémů (jako vnější, jevovou záležitost, která umožňuje realizovat pojmenovávaný obsah) vstupujích do kompozita jako přední a koncový člen, její systémovost, proměnlivost a příp. aktualizace, jak je dokládají výskyty kompozit ze současného úzu. Utvářenost kompozit je výsledkem procesu tvoření a poskytuje představu o fázování slovotvorných procesů. K této slovotvorným (kompozičně-derivačním) "krokům" však často nedochází, protože se při tvoření využívá také asociací a analogií. Strukturní význam kompozit zakládáme na jejich slovotvorné stavbě, přitom se opíráme o slovotvornou motivovanost. Při zkoumání motivujících výrazů vycházíme z reálných vztahů motivací nejen lineárních / syntagmatických, ale i analogických / paradigmatických (viz např. [3–4]). Viz např. *romanopisec* // *článkopisec* < *psát romáry, články; národopisec* // *zeměpisec* < *národopis, zeměpis; pivovárečník* // *právovárečník* < *pivo vařit, právo vařit*, apod.

Z hlediska onomasiologických procesů představuje základní rozdíl mezi pojmenováními utvářenými pouze jedním slovotvorným aktem / procesem, tj. 1) (čistou) kompozicí (strukturace obsahu

je slovotvorně naznačena koordinačním nebo determinačním vztahem mezi členy kompozit), a pojmenováními utvářenými dvěma (více) slovotvornými akty / procesy, tj. 2) kompozicí a afixací (obsahová strukturace je slovotvorně vyjádřena koordinačním nebo determinačním vztahem mezi členy kompozit a determinačním vztahem mezi koncovým členem / jeho bází a afixem v kategorialní funkci). Strukturně jde o rozdíl mezi strukturami binárními (*kovo-výroba*) a ternárními (*volno-myšlenk-ář; *volno-myšlenka, *myšlenk-ář*) (viz např. [11]). Strukturní obdobou kompozice je 3) **kvazikompozice** (status, funkce a sémantika komponentů se při ní od kompozice vlastní, čisté a derivační, liší, jde o přechodový, nevyhraněný způsob tvoření slov, o skládání kořenného morfémů s morfémem přechodného charakteru = afixoidem, kvazimorfémem, např. *malovýroba, bioprodukt, přirodopis, klimatolog*) (viz [2; 6–7]). Zvláštní typ skládání představuje 4) **juxtapozice** (tvoření nevlastních kompozit = spřežek, které lze bez formální změny rozdělit na motivující spojení slov, z nichž vznikly přímým sloučením a se slovoslednou inverzí, např. *chvályhodný, vlastizrada*).

Slovotvorná forma kompozit vykazuje nebo alespoň naznačuje uvedené procesy, přičemž stanovení (uvědomování si, interpretace) "fázovosti" (výcestupňovosti) slovotvorného procesu není u všech kompozit jednoznačné a z hlediska jejich pojmenovací funkce nemusí být (sémanticky) relevantní ani nutné. Proto zde vycházíme ze slovotvorné struktury a zjednodušíme pojetí tzv. čisté (vlastní, bezafixální) a **komplexní kompozice** (derivační kompozice: kompozičně-sufixační, kompozičně-konverzní) – na **absenci a přítomnost slovotvorných afixů** při skládání. Vzhledem k tomu, že afixální slovotvorné struktury byly popsány v oddíle o derivaci, nezabýváme se jimi, u složených struktur s afixy předpokládáme shodnou nebo obdobnou funkci příslušných slovotvorných afixů jako při derivaci. Proto se zaměřujeme na kompozici a při popisu a klasifikaci kompozit postupujeme v rámci příslušných pojmenovacích skupin (názvů) podle slovnědruhové podoby 1. člena, spoluutvářejícího nebo dotvářejícího celkovou sémantiku kompozita (koordinací nebo determinací s členem koncovým). Skutečná či (pouze) potenciální derivační doprovázející kompozici (existence či neexistence samostatného derivátu shodného s koncovým členem kompozita) dokládá paradigmaticnost tvoření (paralelní pojmové kategorizace) a naplňování / nenaplňování slovotvorných modelů v řeči lze považovat za konvenční (a tedy někdy i náhodné)¹. Navíc funkce téhož sufiku není vždy shodná u tzv. čisté a komplexní kompozice (viz např. [8; 11]) – v prvním případě má sufix formálně kategoriální platnost pro samostatný derivát, v druhém případě pro složenou strukturu vzniklou na pozadí syntagmatu (kolozáce), srov. *velkodivadelník* x *černodivadelník, vážnouhudebník, černokabátník* (*velký divadelník* x *černé divadlo, vážná hudba, černý kabát*), *novokuřák* x *černokošílkář* (*nový kuřák* x *černá košíle*), *provazochodec* x *jinověrec* (*chodec po provazu x jiná víra*) apod. Za derivační kompozitu se tedy většinou považují všechny ternární struktury bez rozlišování, zda k nim (ne)existují paralelní binární struktury vzniklé derivací od kompozit, srov. *křivopřísežník* – *křivě přísahá* – *křivopřísaha* (blíže viz [1, s. 12–15]). Ve výkladu u jednotlivých příkladů zvažujeme a uznaváme možné paralelní motivace tvoření (motivace syntaktické i paradigmatické, viz např. [1, s. 28]) pouze tam, kde se jeví jako průkazné a vychází z reálných motivačních vztahů. Tak např. považujeme názvy *kamenorezbář, rychloběžec, rychlojezdec, rychlostřelec 1, zákonodárc, lehkooděnec* za kompozita (řezba z kamene / vyřezává z kamene, rychlý běžec / rychle běží, rychlý jezdec / rychle jezdí, rychlý střelec / rychle střílí, dárce zákona / dává zákon, kdo je lehce oděný / má lehký oděv), kdežto názvy *kamenoprůmyslník, rychlotavič, rychlorazič, rychlostřelec 2, lehkopřemyslník, milodárce* za deriváty (kamenoprůmysl, provádí rychlotavbu, horník používající rychlotavení, závodník v rychlostřebě, kdo je lehkomyslný, kdo dává milodary).

¹ Tento fakt jsme mj. využili při získávání excerpte z korpusu, zadáváním vyhledávek podle "pozitivního" sufixu doprovázejícího kompozici (rozzená struktur s koncovým členem podle zadávaného sufixu bez ohledu na jeho samostatnou neexistenci jako derivát mimo kompozitum).

Jágra zastoupí rekordman! Hokejový rychlostřelec Jaroslav Bednář ze Slavie. Bude to boj do osudního kola. Ale myslím, že z boje vyjdeme vítězně, "věří rychlostřelec Jaroslav Cech.

Kompozita svou složenou slovotvornou strukturou vykazují obecně vyšší stupeň významové explicitnosti než (jim paralelní) deriváty (srov. *kovořebář* – *řebář*, *kávovar* – *varič*). Pojmenovávaným sah (jako celek) je i v nich jazykovými prostředky pouze naznačen, jednotlivá kompozita se tak dílší mříou vyjadřovací implicitnosti, která je v nich obsažena (viz např. pět typů implicitnosti v čemčině [10]). Explicitnost / implicitnost vyjádření obsahu souvisí s lexikálně-sémantickou a slovně-ruhou platností jejich členů, srov. např. kompozita s 1. členem ve významu slova *kov*: 1. jako ředmět činnosti (*kovolijec* slévač kovů), 2. vlastnost (*kovopřímysl* průmysl kovu), 3. bližší okolnost (*kovoleský* kovově lesklý); ve významu slova *modrý*: 1. jako vlastnost (*modrooký* mající modré oči), 2. jako okolnost (*modrofialový* fialový do modra, modře fialový), 3. jako jedna ze dvou stejnorođých lastností téhož jevu (*modrobílý* modrý a bílý). V různé míře volný či těsný bývá také vztah celkové žmantiky kompozit k sémantice jejich členů, srov. *rychlooprava* – *rychlkurz* – *rychlopalný* (rychlá, rychlená oprava, oprava na počkání – rychlý, krátký kurz – rychle střílíci, pálcí); *rychlorestaurace* (restaurace s rychlou obsluhou); *rychlodabing* (dabing probíhající současně s originálem zvukově ritlumeným); *rychlopivař* (účastník soutěže v pití piva na čas), podobně u kvazikompozit *autozárádka* – *autohoubař* – *autoškola*, *euroúředník* – *eurotunel* – *eurokvalifikace* apod.

V různé míře se uplatňuje lexikalizace (žabožrout, žabovřešťan, žabomyš), mnohdy lze význam kompozit mimo kontext jen těžko odhadnout (*nosorožec* = lichokopytník s jedním nebo dvěma rohy a předu hlavy, *rychlopivař* = účastník soutěže v pití piva na čas). Motivující slova do kompozit stupují s významy přímými (*ostrohranný*, *modrokvětý*) i nepřímými, obraznými a idiomatickými (*ostroloketník*, *modropátečník*, *velkopátečník*), vyskytuje se u nich i homonymie (*sudořebář*, *sudořpytník*) a víceznačnost, viz *novoročák*:

Zatouží po nějaké škvíře, do níž by alespoň na čtyřadvacet hodin zalezl a nemusel nic hodnotit ani plánovat. Jenže mezera v čase zatím nebyla vynalezena, není k dostání, pokud se ten postsilvescovský fiktivní «novoročák» neocne v alkoholovém kómatu (oslavovatel Nového roku).

Zatímco na první výlet, v roce 1998, se vydalo kolem sedmi set lidí, v posledních letech se jejich počet více jak zdvojnásobil. «Na novoročáku jsem byl už několikrát. Je tam vždy super atmosféra. Idé se nahoře potkají, popřejí si do nového roku (oslava Nového roku, novoroční pochod).

Nejnižší ročníky procházejí přísnou psychickou přípravou, novoročák nesmí nikam chodit, musí z dívat stále rovně, dopředu. První měsíce smí používat pouze čtyři odpovědi: Ano, pane; Ne, pane nový žák, v nejnižším ročníku).

V současné české slovní zásobě jsou vedle kompozit pojmenovávajících pouze denotační významy a kompozit stylově neutrálních hojněji zastoupena kompozita ve funkci odborných názvů (složené termíny) a v souvislosti s lexikální sémantikou také kompozita jinak stylově příznaková (knížní, zastarálá, řídká) a pragmatická (především expresivní). Poměrně značnou část představují kompozita hybridní, cizí, nová a okazionální. Kompozita se nejčastěji tvoří a užívají v odborné profesní komunikaci a publicistice:

Po tom, co milí „vejconoši“ a „hnojovezci“ předvedli, se zdá, že by si zasloužili přesně takové otace sjednocené Evropy, proti jakým bojovali.

Z publicistiky pronikají i do běžného dorozumívání; specifickou funkci mívají v uměleckém týlu.

3. Kompozice z hlediska onomaziologického

Pojmenovávání slovotvornou kompozicí se opírá o více sémantických příznaků označované kutečnosti. Z onomaziologického hlediska se jako relevantní jeví rozlišení struktur založených v významovém vztahu (mezi pojmovou kategorii předního člena a pojmovou / pojmenovací bází

koncového člena) modifikace a mutace (u determinačních kompozit) a koordinace (u koordinacioních kompozit).

Kompozita modifikáční a mutační se zakládají rozdílně: 1) při modifikaci na kompatibilitě dvou lexémů / lexikálních jednotek (předního + koncového = hlavy), 2) u mutace na (vnitřní) kompatibilitě (existujícího) syntagmu a obecné kategorie (třídy) zastoupené afixem. Tvoření na základě modifikace je tedy motivováno potřebou blíže determinovat nadřazený pojem (představující onomaziologickou bázi kompozita a pojmenovaný lexémem) doplňujícím (modifikáčním) příznakem (pojmenovaným také lexikálně), např. *kresba drobných rozměrů* > *drobnokresba*. Mutací vzniká kompozitum z potřeby pojmenovat nový pojem jako člen pojmové třídy (onomaziologická báze je vyjádřena pomocí kategoriálně zařazujícího afixu) a v ní rozlišený příznakem (vyjádřeným determinujícím syntagmatem), např. *studená válka* > *studenoválečník*. Pojmovou strukturaci, její onomaziologickou posloupnost však lze u mnohých pojmenování (některých kompozit s koncovým členem shodným se samostatným lexémem) chápat na základě obou významových vztahů – modifikace i mutace (*velkozaměstnavatel* < zaměstnavatel ve velkém, *velkozaměstnavatel* < kdo zaměstnává velký počet pracovníků). Při užívání a chápání (interpretaci) kompozit zpravidla vycházíme z logických (přirozených) kombinací lexikální sémantiky (lexikálních kategorií) jejich členů (upřednostňujeme ji před formální podobou těchto členů). Sémantika předních členů kompozit se tak uplatňuje různě u determinace (a jejich obou typů: vnitřní i vnější) a koordinace, a to i přes jejich možnou formální (strukturní) shodu či paralelnost (srov. *vzduchotěsný* – nepropouštějící vzduch, *vzduchočistý* – mající čistý vzduch x *vzduchokapalinový* – ovládaný tlakem kapaliny působeným stlačeným vzduchem, *vysokonákladový* – mající vysoký náklad, *vysokokmen* – ovocný strom s vysokým kmenem x *vysokodaleký* – vysoký a daleký, do výšky a délky).

Přední členy u determinačních kompozit (těch je v češtině většina) vyjadřují určující složku pojmenovaného pojmu (samostatně u modifikace, v rámci syntagmu u mutace), podle jejich slovnědruhového původu postupujeme pouze pro přehlednost a systematičnost. Vzhledem k analogii mezi strukturami kompozit a strukturami syntaktickými (analogie sémantických vztahů mezi jejich členy) by bylo možné označit přední členy za „réma“ nebo část u determinačních kompozit (*časoměřic*, *časopis*, *hlavolam*, *modrolesk*, *žlutokvětý*) a jako „spoluréma“ u koordinacioních kompozit (*časoprostor*, *hlavohrud*, *hlavoruční*, *žlutobílý*).

Slovňedruhovou klasifikaci prvních členů (primární platnost jim ekvivalentních samostatných lexémů / sémémů) zakládáme na obsahově-sémantickém pojetí slovních druhů, 1. člen tedy chápeme jako: 1) **substantivní** – odpovídá pojmové kategorii předmětné (pojmenovává nezávislé entity, příp. vlastnosti a děje jako nezávislé entity pojímané, tj. jevy skutečnosti jako samostatná fakta), 2) **adjektivní** – odpovídá pojmové kategorii příznakové konstantní / vlastnostní (pojmenovává nedynamický, v čase nerozložený/neprobíhající příznak substance), příp. relacím některých kategorií, 3) **slovesný** – odpovídá pojmové kategorii příznakové dynamické / dějové (pojmenovává stavby a procesy a jejich změny, tj. dynamický, v čase probíhající příznak substance), 4) **adverbialní** (příp. některé předložkové pády substantiv) – odpovídá pojmové kategorii příznaků uvedených příznaků konstantních a dynamických (okolnostní, měrové, způsobové příznaky). Samostatně popisujeme kompozita s 1. členy cizího původu, neboť slovnědruhová platnost těchto členů bývá často nejednoznačná nebo nevyhraněná. Členy cizího původu se také častěji než členy domácího původu přehodnocují (sémanticky poklesají) v afixoidy, a tak se stávají členy kvazikompozit.

V rámci kompozitního tvoření lze tedy podle charakteru slovotvorných morfémů, slovotvorného procesu a obsahového vztahu mezi členy vymezit a rozlišit kompozita:

– čistá (vlastní, bezafixální): determinační (*vzducholod*, *světležlutý*) a koordinacioní (*lesopark*, *modrobílý*);

- derivační (kompozičně-sufixální, kompozičně-konverzní): determinační (*romanopisec*, *vysokoskolský*, *vodopád*, *bělovlasý*) a koordinační (*cyrilometodějský*, *žabomysl*);
- kvazikompozita (afixoidní: prefixoidní, suffixoidní): determinační (*multimilionář*, *grafoman*);
- spřežky (*zeměřesení*).

Kvazikompozita jsou vždy determinační a motivovaná převážně ve smyslu čisté kompozice. Kvazimorfém (prefixoid) předního člena (odlišný od radixu morfematicky – tedy nejen formálně, ale především sémanticky) totiž pouze modifikuje sémantiku druhého (většinou koncového) člena, proto tento člen většinou chápeme jako shodný se (samostatným) lexémem (a složenou strukturu jako binární). V kvazimorfém se přehodnocují zejména některá jakostní adjektiva, do popředí se dostávají jejich **rozlišovací, zařadovací funkce** (od radixů se tak posouvají k prefixoidům), slouží např. jako prostředky **zesilování a zeslabování kvantity nebo kvality substance**, příp. příznaku (pojmenované původním nebo utvořeným substantivem, příp. adjektivem)². Navíc se při kvazikompozici v poměru značné míře uplatňuje analogie a modelovost tvorění (zvláště u nových pojmenování) a převažují kvazimorfém cizího původu. – Vzhledem k této rysům kvazikompozice a pro zjednodušení a přehlednost výkladu zde tedy kvazikompozita chápeme jako tvorená čistou kompozicí; kvazimorfém na rozdíl od skutečných členů neklasifikujeme podle jejich původní slovnědruhové platnosti.

K nejčastějším afixoidům – kvazimorfémům (především s kvantifikací-intenzifikacími a klasifikačními významy, domácího i cizího původu) patří zejména následující (srov. též [6; 9]):

– **prefixoidy:** *vel-/vele-, velko-, vše-, celo-, polo-/půl-, malo-, makro-, maxi-, multi-, super-* (v obou významech: 1. „vyšší, nadřazené postavení v hierarchii“, 2. „prvotřídní, mimořádný, výjimečný“), *ultra-, turbo-, extra-, hyper-, arci-, extra-, giga-, mega-, mikro-, mini-* (ve významu, velmi malý), *pidi-, lži-, také-/taky-, rádoby-, jako-/jakoby-, skoro-, znovu-, také-/taly-, vnitro-, vzdoro-, truc-, echt-, ex-, pseudo-, kvazi-, profi-, staro-, mlado-, auto-, bio-, eko-, euro-, foto-, agro-, audio-, cyklo-, data-, demo-, dia-, disko-, gastro-, hydro-, info-, infra-, kino-, krypto-, nano-, narko-, neo-, moto-, para-, porno-, repro-, retro-, servo-, stereo-, technico-, tele-, termo-, video-, multi-, poly-, top-, plno-;*

– **suffixoidy:** *-mil-, -mér-, -vod-, -pis-, -sloví-, -filie-, -fobie-, manie-, -logie-, -téka-, -kacie-, mafie-, -gate-, -land-, -fil-, -fob-, -man-, -log-, -krat-, -odolný-, -schopný-, -tvorný-, -vzdorný-*.

4. Klasifikace kompozit

V souladu s výše uvedenými výklady předkládáme možnou klasifikaci kompozit v posloupnosti následujících kritérií:

I. Kompozita vlastní

1. Onomaziologická povaha vztahu mezi členy vyjádřená koordinací nebo determinací.
 - 1.1. Nezávislý, souřadný vztah: koordinativa – podle integračního vztahu mezi členy:
 - 1) koordinativa slučovací;
 - 2) koordinativa reciproční:
 - integrací dvou nebo více pojmu též věcné kategorie vzniká vyšší obsahová jednota, spolutvárená sémantickými vztahy slučování nebo reciprocity
- 1.2. Závislý, podřadný vztah: determinativa – podle nového sémantického obsahu celku:
 - 1) determinativa modifikační;
 - 2) determinativa mutační:
 - nový sémantický obsah kompozita vzniká rozvíjením, bližším určováním, modifikací sémantického obsahu určovaného člena obsahem určujícího člena – kompozita modifikační (též vnitřní, exocentrická/endocentrická);

² Dané adjektivum se může uplatňovat při kompozici i kvazikompozici, jeho lexiakální význam se v různých názvech může udržovat nebo přehodnocovat a poklesat v různé míře, srov. *celozivotní* – celý život, *všelék* – lék na všechno *celopapírový* – papírový, *všeobecný* – obecný apod.

– určovaný člen je základem onomaziologického motivu (např. vlastnosti nebo rysem objektu, podle kterého je tento objekt pojmenován), nový sémantický obsah kompozita vzniká změnou, přesněji obsahem člena – kompozita mutační (též vnější, exocentrická).

II. Slovní druh předního člena (jazykový původ člena) – substantivní, adjektivní, pronominální, číslovkový, verbální, adverbální, cizí.

3. Onomaziologická struktura kompozita vyjádřená slovotvorným postupem.

3.1. Čistá kompozice:

1) věcný (generický, strukturně-sémantický) obsah kompozita – sémantické skupiny vymezené konkrétním onomaziologickým vztahem, sémantika kompozit zakládající se na jejich strukturním (slovotvorném) významu, např. názvy osob podle povolání, vlastnosti, substančního vztahu;

2) derivační kompozice:

– kategoriální význam onomaziologického motivu – pojmenování založená na vztahu k ději, substanci, místu apod.

II. Kvazikompozita (onomaziologická struktura slouží klasifikaci, kategorizaci (radixoidy)).

1. Typ radixoidu a jeho jazykový původ.

1.1. Prefixoid:

- 1) prefixoid domácího původu;
- 2) prefixoid cizího původu;

1.2. Suffixoid:

- 1) suffixoid domácího původu;
- 2) suffixoid cizího původu.

2. Význam prefixoidu:

2.1. Prefixoid s věcným významem (*mlado-, nitro-, plno-, staro-, vnitro-*; *agro-, aku-, audio-, auto-, bio-, cyklo-, data-, demo-, dia-, digi-, disko-, eko-, elektro-, euro-, ex-, foto-, gastro-, hydro-, chemo-, info-, infra-, kardio-, kino-, krypto-, kyber-, narko-, neo-, net-, neuro-, moto-, para-, porno-, profi-, psycho-, radio-, repro-, retro-, servo-, speleo-, stereo-, storno-, techno-, tele-, termo-, top-* 1 (vysoce postavený, vedoucí), *turbo-, video-*; *e-, i-, m-*).

2.2. Prefixoid s věcně-kvalifikačním a pragmatickým významem (*lži-, vzdoro-, truc-*).

2.3. Prefixoid s významem modifikujícím obsah/význam základového slova významem neúplnosti, zdánlivosti, přiblížnosti (*také-/taky-, rádoby-, jako-/jakoby-, skoro-, znovu-; pseudo-, kvazi-*).

2.4. Prefixoid s významem množství, míry, intenzity + expresivity (*vel-/vele-, velko-, vše-, celo-, polo-/půl-, malo-; ech-, makro-, maxi-, multi-, mini-, mega-* 1, *mikro-, mini-* (ve významu, velmi malý), *nano-* 1, *pidi-, ultra-, turbo-, extra-, hyper-, arci-, extra-, giga-* 1, *multi-, poly-*).

2.5. Prefixoid s významem expr.: kladné hodnocení, citový postoj (*super-* 2 prvotřídní, mimořádný, výjimečný; kolísá mezi prefixem a prefixoidem, *top-* 2 nejlepší).

III. Juxtapozita (spřežky).

5. Závěr

V tomto příspěvku jsme se v návaznosti na předešlou zpracování kompozit (především v české lingvistické teorii) pokusili zmapovat jejich tvorění v současné češtině a zahrnout jak typy a prostředky stálé (tradiční), tak nové (přechodného) rázu. Především nová pojmenování dokreslují jednak typologii české slovotvorby, jednak aktuální procesy internacionálizace, projevující se především v nárůstu hybridního tvorění.

Seznam literatury

- . Bozděchová I. Tvoření slov skládáním. Praha: ISV, 1994. 202 s.
- . Bozděchová I. K současnemu tvoření složených názvů osob v češtině // Swetlana Mengel (Hg.): Slavische Wortbildung im Vergleich. Theoretische und pragmatische Aspekte. Berlin: LIT-Verlag Dr. W. Hopf, 2014 (= Slavica Varia Halensia, Bd. 12), 2014. S. 506–526.
- . Furdík J. Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter, 1993.
- . Furdík J. Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia) / M. Ološtiak (ed.). Prešov, 2004.
- . Martincová O. Na okraj konkurence slovotvorných prostředků // Slovo a slovesnost. 1997. 58. S. 161–164.
- . Martincová O., Savický N. Hybridní slova a některé obecné otázky neologie // Slovo a slovesnost. 1987. 48. S. 124–139.
- . Mitter P. Vymezení některých prefixoidů a radixoidů v české lingvistické literatuře // Jazykovědné aktuality. 2004. 41. S. 31–36.
- . Šlosar D. Česká kompozita diachronně. Brno: MU, 1999.
- . Šmidová P. Kvantitativně-intenzivitační významy prefixoidů (na materiálu současné češtiny) // Jazykovědné aktuality. 2000. 37. S. 87–95.
- . Štícha F. Implizitheitmengen und -arten bei der Substantivkomposition // Šimečková A., Vachková M. Wortbildung. Theorie und Anwendung. Praha: Karolinum, 1997. S. 155–162.
- . Štichauer: Je možná nová klasifikace českých kompozit? // ČMF. 2013. 95. Č. 2. S. 113–128.
- . Český národní korpus – SYN. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. – URL: <http://www.korpus.cz>.

WORD-FORMATION PROCESSES OF COMPOSITION IN CZECH

I. Bozděchová

The paper offers onomasiological view of formation and use of compounds in contemporary Czech communication, their concept and delimitation. It tracks new, transitional word-formation means and presents possible classification of all types of compound-words.

Keywords: composition, derivation, word-formation, word-formation process, word-formation means, affix, onomasiology.

ИЛЛЮСТРИРОВАНИЕ В СЛОВАРЯХ НОВЫХ СЛОВ

УДК 811.161.1+УДК.811.162.3

© 2016 г. Т.Н. Буцева

Институт лингвистических исследований РАН, г. Санкт-Петербург
taisbut@yandex.ru

Рассматриваются способы иллюстрирования, используемые в толковой лексикографии и в словарях новых слов ИЛИ РАН, и связанные с этим проблемы.

Ключевые слова: словарь, иллюстрирование, цитата, речение, неологизм, неолексема, номинация, лексикология, лексикография, неология, неография.

Обратиться к проблеме иллюстрирования в словарях новых слов заставила причина pragmatischen свойства. В связи с переходом неографии на использование электронных ресурсов русскоязычной периодики информационного агентства «Интеграм» резко вырос объём издания «Новые слова и значения». Последний из опубликованных неологических десятилетников – НСЗ-90 – состоит уже не из одного, а из трёх томов и содержит около 10.5 тыс. словарных статей. Это произошло не только за счёт прироста словарника. Впервые получив исчерпывающий материал, неографы не могли не продемонстрировать его, подтверждая примерами из текстов все сделанные ими наблюдения, а их, благодаря многократному расширению эмпирической базы, можно было сделать значительно больше, чем прежде. В целях уменьшения сроков подготовки словарей этой серии, регулярности их публикации необходима компрессия их объёма. Особенно это актуально в связи с тем, что началось составление словаря неологизмов «нулевых» годов (НСЗ-00). Один из возможных путей решения этой проблемы – более «rationale ограничение» иллюстрирования. Этот вопрос в своё время обсуждался в связи с работой над вторым изданием БАС [1]. Нельзя не согласиться с мнением о том, что «излишество примеров не объясняет языка, а обременяет словарь» [2, с. 59]. Таким образом, оптимизация иллюстрирования не только поможет в некоторой степени уменьшить листаж неологического десятилетника, но и разгрузит его структуру.

В лексикографии выделяют два типа иллюстрирования: цитирование документированных текстов и речения. У иллюстраций отмечают следующие функции: подтверждать реальное существование языковой единицы в языке описываемого периода, а также правильность функционально-стилистических и грамматических характеристик; служить раскрытию значения, проясняя нюансы смыслового содержания, которые не могут быть отражены в толковании; показывать типичное для описываемой лексической единицы словесное окружение; при необходимости подтверждать трудные случаи образования и изменения форм слова, характеризовать их вариативность [2, с. 67–75; 3, с. 104]. Иногда цитаты называют «оправдательными примерами», так как они призваны «оправдывать введение того или иного слова в словарь настоящего Словаря» [4, с. 51]. «Цитата в нормативном словаре призвана не только содействовать лучшему осмыслению значения слова, показать область его применения, но и сама (со всех сторон!) должна быть образцом словоупотребления с точки зрения современных языковых норм» [1, с. 18–19].